

<https://doi.org/10.53656/ped2025-5.05>

Research Insights

Изследователски проникновения

ПРИЛАГАНЕ НА КОМПЕТЕНТНОСТНИЯ ПОДХОД И МЕЖДУПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ В УРОК ПО ИЗВЪНКЛАСНО ЧЕТЕНЕ ЗА ЖАНРА ЛЕГЕНДА

Доц. д-р Анна Георгиева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статия се представя апробирана концепция за реализиране на два урока по извънкласно четене с ученици от трети и от четвърти клас. Прилага се компетентностният подход, като в дейностите в урока се интегрират знания и информация, изучавани в обучението по различни учебни предмети: изобразително изкуство, човекът и обществото, литература (четене). Възприемат и се анализират визуални изображения (снимка, картина, географска карта), актуализират се знания за владетели от Първото българско царство, както и имена на населени места в Североизточна България. В урока по извънкласно четене се възприемат и анализират фолклорни и авторски текстове от литературния жанр легенда. Действащите лица са с имена на български владетели или в легендите са разказва за природен обект в България (местност, „стъпка на Крали Марко“ и др.). Учениците се насърчават да проведат самостоятелна проучвателска дейност, за да опознаят по-добре своя роден край и други части от България.

Ключови думи: легенда; Крали Марко; читанка за 4. клас; български владетели; извънкласно четене

В предложената концепция за реализиране на урок по извънкласно четене на тема „Легенди“ е приложен компетентностният подход, като се осъществяват междупредметни връзки на знания от различни научни области и се дава възможност учениците да споделят личен опит, да участват в самостоятелна проучвателска дейност.

В уроците по извънкласно четене се демонстрират посочените в учебните програми по български език и литература за 1. – 4. клас „литературни компетентности“: за четене с разбиране и интерпретиране на текст, познаване на литературни и фолклорни произведения, „посветени на България, българския народ и българския език“¹; „познава легендата като фолклорен и литературен вид; открива взаимовръзката между епизодите в развитието на действието в изучавано произведение; свързва постъпките на героите с мотивите за поведението им“².

Прилагането на компетентностния подход в урока позволява да се реализират междупредметни връзки с изучаваните в трети и четвърти клас знания и формирани компетентности в обучението по човекът и обществото: „използване на карта при описване на природни обекти“, „споделяне на впечатления за посетени градове, природни резервати и туристически обекти“³; „описване на природни обекти и интерпретиране на исторически събития“⁴.

Междупредметната връзка с обучението по изобразително изкуство се постига чрез възприемането на визуални обекти – картина на художник, снимки на реални исторически местности и обекти в България (скална скулптура Мадарски конник, каменни основи на древни царски дворци, географска карта на България). Усъвършенстват се дигиталните компетентности за „интерактивна употреба на информационно-комуникативни технически средства с помощта на учителя за възприемане на художествени произведения и сбирки“⁵, и се демонстрират „знания, умения и отношения, свързани с: културно-историческото наследство и паметници на културата“⁶.

При реализиране на двата урока по извънкласно четене с ученици от четвърти клас водещ е акцентът към особеностите на легендата като изучаван в този клас нов литературен жанр. При анализа на съдържанието на легендите се акцентира на връзката с историческите личности, данни и факти.

В уроците с ученици от трети клас се акцентира на усвоените знания за българските владетели. Съдържанието на легендите се интерпретира като фабула и умения за осмисляне на самостоятелно прочетен текст.

Ако в текста на изучаваната легенда се споменава име на град, природна област или местност в България, които са в близост до мястото, където живеят учениците, може в началото или в края на урока те да се открият на географската карта на България или да се постави задача на учениците да проведат свое проучване по темата.

Първият вариант за урок по извънкласно четене може да се проведе с ученици от трети и четвърти клас, като се предлагат за четене текстове на легенди, в които героите са с имена на български владетели от Първото българско царство – хан Кубрат („Заветът на хан Кубрат“⁷ – за невъзможността да се счупи снопът със стрели), хан Аспарух („Легенда за мартеницата“ – пресичането на река Дунав и обагрения с кръв бял конец, вързан на крачето на гълъб), хан Омуртаг („Хан Омуртаг“⁸ – отменил битка, за да се пусне вода за народа) и „Мадарска легенда“⁹. Текстовете на легендите са публикувани във втория и третия том на „Приказан свят“ от Ангел Каралийчев.

При реализиране на този урок с ученици от трети клас в началото се актуализират знанията, усвоени в обучението по човекът и обществото за имената на българските владетели¹⁰, годините на тяхното управление, по-важни събития в този период от българската история.

След това с учениците се разглежда географска карта и на нея се откриват населени места в Североизточна България, които носят имена на български владетели – гр. Кубрат, гр. Исперих (хан Аспарух), гр. Тервел, гр. Омуртаг, гр. Цар Калоян, село Цар Самуил, село Севар (обл. Разград), село Кардам (обл. Добрич).

Преди да се пристъпи към прочитане на първата легенда, се възприема и анализира картината на Димитър Гюдженев „Хан Кубрат и синовете му“, която е поместена в два от учебниците по български език за 4. клас (цел създаване на устен текст по картина на художник). На картината е изобразен моментът от легендата за хан Кубрат и неговите синове, в който се демонстрира, че снопът със стрели не може да бъде счупен, но поединично всяка стрела може да бъде пречупена.

Прочита се пълнотекстовият вариант на легендата „Заветът на хан Кубрат“⁷. С учениците се провежда беседа по следните въпроси: „Кой момент от легендата е изобразен на картината?“, „Колко са синовете на хан Кубрат?“, „Как се казва всеки от тях?“, (Баян, Котраг, Аспарух, Кубер, Алцек), „Какво разбираме от думите на хан Кубрат към синовете му?“, „Каква поука може да се изведе от примера със снопа стрели?“, „Кой от синовете на хан Кубрат през 681 година е създал България на днешните ни земи?“, „Знаете ли нещо за другите синове на хан Кубрат?“, и др. Дава се възможност учениците да споделят допълнителна информация, ако знаят още нещо (напр.: за мястото на гроба на хан Кубрат, за меча му, за разселването на прабългарите по света, за Велика България и Волжка България и др.).

След това се прочита „Легенда за мартеницата“, в която героите са синовете на хан Кубрат и сестра им Хуба. Коментира се съдържанието и дали учениците знаят други легенди за произхода на традицията за връзване на мартеници, за символиката на белия и червения цвят.

В същия или в следващ урок по извънкласно четене се продължава с прочитане на първата легенда за хан Омуртаг⁸ от Ангел Каралийчев. При беседата се задават въпроси за проверка на разбирането и въз основа на описаните събития, се правят заключения за постъпките и характера на хан Омуртаг – „Оправдано и далновидно ли е такова решение и поведение?“, „Какво още научаваме за хан Омуртаг от тази легенда?“.

После се преминава към прочитане от учениците на „Мадарска легенда“⁹ от Ангел Каралийчев. Коментира се: „Кой е този „конник, издялан в скалата“?, „Какъв е по характер хан Омуртаг?“, „Спечелил или е загубил, когато е дал, а по-късно е върнал дъщеря си?“, „Защо е направил и двете действия?“, „Как постъпила дъщеря му?“, „Защо?“ и т.н.

Провежда се беседа с учениците за това, което ги е впечатлило, а с четвъртокласниците – и за спецификата на легендата като литературен жанр, в който се разказва за реални личности.

Междупредметната връзка на знанията от обучението по литература (четене) с тези по човекът и обществото се подсилва и чрез онагледяване с визуални опори (снимки на обекти, фототипни изображения на документи и др.), беседа за реални географски и исторически места и обекти в България: Плиска – основите на двореца на хан Крум, върху който е надстроен Омуртаговия дворец; Преслав; Велико Търново – връх Царевец, църквата „Св. Четиридесет мъченици“, колоната с Омуртаговия надпис; град Мадара и скалната скулптура „Мадарски конник“ и др. (в урока се откриват на географската карта и се визуализират чрез снимков материал за всеки от тях). Може да се проведе кратка беседа, в която да се припомнят основни факти и данни, да се сподели опит, ако учениците са посещавали тези обекти – с родители или при организирани училищни екскурзии.

Урокът по извънкласно четене завършва с беседа и обобщение за спецификата на легендата като литературен жанр, може да се коментира съдържанието и на други легенди, които учениците са чели. Препоръчват се и се представят книги, в които са публикувани разкази, приказки и легенди за български владетели.

Вторият вариант за урок по извънкласно четене на тема „Легенди“ се реализира с ученици от четвърти клас, когато за пръв път се изучава нов литературен жанр легенда, който е представен като творба с фантастични герои и истории. В основата на легендата стои действително събитие или историческо лице (за разлика от митовете, в които героите не са реално съществували лица – те може да са богове).

В одобрените от МОН шест алтернативни читанки за четвърти клас са включени от две до пет легенди. В три от читанките са публикувани легенди за Крали Марко, а част от текстовете са авторизирани (преразказани) от Ангел Каралийчев, Цанко Лалев и др. (виж. табл. 1). Преобладават легендите, в които се обяснява как е дадено наименованието на определен географски обект в България (напр.: „Неверницата Арда“ – Георги Райчев, „Българката“ – Ангел Каралийчев, „Родопска легенда“ – Николай Хайтов, „Царев връх“ – българска легенда, преразказана от Елена Огнянова).

При реализиране на урока по извънкласно четене може да се ползват текстове на легенди, които са включени в електронен вариант в читанките на другите авторски колективи и издателства.

Таблица 1. Легенди, включени в читанките за 4. клас (с първи тираж 2019 г.)

Легенда	Читанка – авторски колектив, издателство
„Крали Марко си избира невеста“ – легенда „Неверницата Арда“ – Георги Райчев „Българката“ – Ангел Каралийчев	<i>Татяна Борисова, Николина Димитрова, Събка Бенчева.</i> Читанка за четвърти клас (печатно издание с електронен вариант). Първа част. София, „Клет-България“ ООД, 2019.
„Как Крали Марко се сдобива със сила и кон“ – българска легенда <i>За извънкласно четене:</i> „От какво е златно врабчето“ – българска легенда „Кукувицата“ – българска легенда	<i>Мария Герджикова, Станка Вълкова, Деспина Василева, Анелия Янковска-Сенгалевич.</i> Читанка за четвърти клас (печатно издание с електронен вариант). София, „Клет-България“ ООД, 2019.
„Заветът на хан Кубрат“ – по Ангел Каралийчев „Планински еделвайси“ – Пиринска легенда по Петя Йорданова <i>За извънкласно четене:</i> „Легенда за България“ – няма име на автор; „Летящият холандец“ – моряшка легенда по Джералдин Маккориън	<i>Пенка Димитрова, Десислава Кръстева, Маргарита Тодорова.</i> Читанка за четвърти клас (печатно издание с електронен вариант) София, „Просвета Плюс“ ООД, 2019.
„Царев връх“ – българска легенда, преразказана от Елена Огнянова; „Легенда за съвършенството и завистта“ – Петър Славински; „Самодивско дете“ – Цанко Лалев; „Надиграване“ – Цанко Лалев, из „Български митове и легенди“; „Звездата“ – Източна легенда, по Иван Вазов	<i>Стойка Здравкова, Теодора Власева, Юлия Спиридонова, Елена Тамамджиева, Велка Славова.</i> Читанка за четвърти клас (печатно издание с електронен вариант). София, „Клет-България“ ООД, 2019.
„Легенда за мечката, която произлязла от човека“ <i>За извънкласно четене:</i> „Родопска легенда“ – Николай Хайтов	<i>Нели Иванова, Румяна Нешкова, Ангелина Жекова.</i> Читанка за четвърти клас (печатно издание с електронен вариант). София, ИК „Рива“ АД, 2019.
„Надиграване“ – Цанко Лалев, из „Приказки и легенди за владетели и герои“; „Легенда за Кубрат“ – преразказал Стефан Цанев <i>За извънкласно четене:</i> „Крали Марко си намира крилат кон“ – преразказал Цанко Лалев	<i>Румяна Танкова, Виктор Самуилов.</i> Читанка за четвърти клас (печатно издание с електронен вариант). София, „Просвета – София“ АД, 2019.

В урока по извънкласно четене се анализират легенди за Крали Марко, който е описван като реално съществувал огромен човек (Марко Мърнявчевич), притежаващ свръхсили.

Твърди се, че имената на определени географски обекти в България са дадени във връзка с действия на Крали Марко. На много места в България има легенди, че определено вдлъбване в скалата е „стъпка на Крали Марко“ (фигура 1) или на неговия кон Шарколия, следа от хвърлен камък или от острието на сабята му и т.н.

Фигура 1. Стъпката на Крали Марко, с. Габрене, община Петрич¹²

Подобни места са праисторически сакрални обекти на територията на Южна България и на Северна Македония. В различни научни и научнопопулярни публикации¹³ се споменава за такъв обект около: с. Чокоба (обл. Сливен), с. Годлево, с. Габрене, с. Мечкун (обл. Благоевград), с. Бузовград (обл. Стара Загора), гр. Ракитово (обл. Пазарджик), с. Сталево (обл. Хасково), с. Черничево (обл. Кърджали), с. Лобош (обл. Перник).

Местности, свързани с легенди за Крали Марко, има около: с. Брястово (обл. Хасково), с. Главанащи (общ. Тервел), с. Лясково (общ. Асеновград), с. Гроздьово (обл. Варна), гр. Ахелой (обл. Бургас), с. Нова Бяла (общ. Върбица), а вероятно и на други места в България.

В редица от легендите за Крали Марко се споменават имена на географски области, местности, населени места в България, към които може да бъде насочена беседата с учениците при анализа на съдържанието на предложената за четене легенда.

Това може да провокира читателски и изследователски интерес у учениците, самостоятелно да проучат дали в родния им край има такива места, да опитат да намерят на географската карта на България споменатите в легендите местности и обекти (напр.: река Арда, Царев връх (Царевец във Велико Търново), планината Родопи, мостове, скали).

В една легенда се обяснява как е дадено името на връх Марагидик¹¹. Разказва се, че Крали Марко имал сестра Мара. Той тръгнал да брани Троянския проход, а тя да пази Русалийския проход. Врагът приближавал и за да я предупреди, преди да я убият, Крали Марко се провиквал: „– Мара, гиди!“ ...,

затова народът нарекъл върховете Амбарица, Малък и Голям Купен, Кръстници, Плевнята и връх Марагидик (1889 м) в Средна Стара планина, до град Априлци.

Уроците по извънкласно четене дават възможност съвременните ученици да се запознаят с произведения от устния фолклор, да осмислят функцията на словесните изкуства и на анонимното народно творчество за запазване и предаване на следващите поколения на събития и истории с реално съществували личности.

Изследователят на българския фолклор Таня Казанджиева отбелязва, че съществуват „разлики между легендата като фолклорен жанр, устно създавано слово, и легендата като писмена форма, която притежава персонажи от свещената история“ (Kazandzieva 2016, p. 16). В отпечатания вариант постепенно се загубва сакрализацията и „затова изследователите ги определят като „вторична митология“ (Kazandzieva 2016, p. 22).

Предложената в тази статия концепция за реализирането на интегративен подход при представяне на информация от различни източници и от различни научни сфери, позволява да се провокира интерес у учениците и те да открият сами взаимовръзките между устното народно творчество, легенди за местности и личности и съответна научна информация: по литература или от науките за обществото – история, археология, фолклористика.

В предложените варианти за урок по извънкласно четене на тема „Легенди“ се упражняват уменията на учениците да работят самостоятелно с литературни и информативни източници, научните знания се обвързват с личния опит и с прагматична ориентация. Откриват се междупредметните връзки и в практическа дейност се демонстрират овладените компетентности в обучението по отделните учебни предмети. Интегрират се визуални опори – илюстрации, снимки, картини, които присъстват в учебниците по литература и изобразително изкуство. За оптимално разбиране на легендите е необходимо прилагане на усвоените научни знания по човекът и обществото – за историята на България и исторически личности, знания за родния край, местоположение и имена на градове, на географски области, исторически или природни обекти, местности и забележителности в България. Освен декларативни научни знания учениците придобиват и зрителна представа за външния вид и облеклото на владетелите, за дворците им в реално съществуващи и днес исторически комплекси – Плиска, Преслав, Мадарски конник, връх и крепост Царевец и др. Формират се умения за работа с географска карта и откриване на тези обекти на нея.

В уроците по извънкласно четене се насърчава и насочва самостоятелната читателска дейност на учениците, представят се и се разглеждат книги на различни автори и с разнообразно тематично и жанрово съдържание (енциклопедии, приказки, разкази, легенди, книги на определена тема, от конкретен или от различни автори).

БЕЛЕЖКИ

1. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА 3. КЛАС (общообразователна подготовка), София, МОН, утвърдена със Заповед №РД 09-1093 от 25.01.2017 г., изменена и допълнена със РД09-3720/15.11.2023 г. на министъра на образованието и науката и влиза в сила от учебната 2024/2025 година (публ. 29.11.2023 г.), <https://www.mon.bg/nfs/2023/11/up_iii_bel.pdf>, последно посещение 11.09.2024г
2. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА 4. КЛАС (общообразователна подготовка), София, МОН, утвърдена със Заповед №РД 09-5778 от 22.11.2017 г. <https://www.mon.bg/nfs/2023/11/up_iv_bel.pdf><https://www.mon.bg/bg/2190>>, последно посещение 11.09.2024 г.
3. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО ЗА 3. КЛАС (общообразователна подготовка). София, МОН, утвърдена със Заповед № РД09-1093 от 25.01.2017 г., изменена и допълнена със РД09-3720/15.11.2023 г. на министъра на образованието и науката и влиза в сила от учебната 2024/2025 година (публ. 29.11.2023 г.), <https://www.mon.bg/nfs/2023/11/up_iii_cho.pdf> последно посещение 11.09.2024 г.
4. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО ЗА 4. КЛАС (общообразователна подготовка). София, МОН, утвърдена със Заповед № Д09-5778 от 22.11.2017 г., изменена и допълнена със Заповед № РД09-3714/ 15.11.2023 г. на министъра на образованието и науката и влиза в сила от учебната 2024/2025 година (публ. 29.11.2023 г.) <https://www.mon.bg/nfs/2023/11/up_iv_cho.pdf> последно посещение 11.09.2024 г.
5. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО ЗА 3. КЛАС (общообразователна подготовка). София, МОН, изменена и допълнена със РД09-3720/15.11.2023 г. на министъра на образованието и науката и влиза в сила от учебната 2024/2025 година (публ. 29.11.2023 г.) , <https://www.mon.bg/nfs/2023/12/up_iii_arts.pdf> последно посещение 11.09.2024г.
6. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО ЗА 4. КЛАС (общообразователна подготовка). София, МОН, изменена и допълнена със Заповед № РД09-3714/ 15.11.2023 г. на министъра на образованието и науката и влиза в сила от учебната 2024/2025 година (публ. 29.11.2023 г.) <https://www.mon.bg/nfs/2023/11/up_iv_arts.pdf>, последно посещение 11.09.2024г
7. КАРАЛИЙЧЕВ, А. Заветът на хан Кубрат. Приказен свят, том 2. София, Български писател, 1982, с. 189 – 191.
8. КАРАЛИЙЧЕВ, А. Хан Омуртаг. Приказен свят, том 2. София, Български писател, 1982, с. 195 – 196.
9. КАРАЛИЙЧЕВ, А. Мадарска легенда. Приказен свят, том 3. София, Български писател, 1982, с. 28 – 32.
10. ХАН КУБРАТ (635–650г.), хан Аспарух (681 – 700 г.), хан Тервел (700 – 721 г.), хан Севар (738 – 753 г.), хан Кардам (777 – 802 г.), хан Крум (800 – 814 г.), хан Омуртаг (814 – 831 г.), ..., цар Самуил (991 – 1014 г.).

11. ЛЕГЕНДИ ЗА ДАВАНЕ НА ИМЕТО НА ВРЪХ МАРАГИДИК – <https://apriltsi.net/>; <https://www.troyan-bg.com/page.php?page=legends>
12. СТЫПКАТА НА КРАЛИ МАРКО, с. Габрене, община Петрич – <https://pochivka.bg/stapkata-na-krali-marko-e1646>
13. КРАЛИ МАРКОВИ МЕСТА В БЪЛГАРИЯ – https://toponymio.wordpress.com/2024/01/21/krali_marko_north-east/#_ftnref2).

ЛИТЕРАТУРА

КАЗАНДЖИЕВА, Т., 2016. *Легендите във в. „Македония“ – мигрантска литература за деца и юноши*. София: Вода Словена – ЖГ. ISBN 978-954-8846-33-2.

REFERENCES

KAZANDZIEVA, T., 2016. *Legendite vav vestnik “Makedonia” – migrantska literatura za detsa i yunoshi*. Sofia: Veda Slovena – JG [in Bulgarian]. ISBN 978-954-8846-33-2.

APPLYING THE COMPETENCY APPROACH AND INTERSUBJECT CONNECTIONS IN AN EXTRACURRICULAR READING LESSON FOR THE LEGEND GENRE

Abstract. The article presents an approved concept for the implementation of two extracurricular reading lessons with third- and fourth-grade students. The competence approach is applied, and the activities in the lesson integrate knowledge and information studied in the study of various subjects: Fine Art, Man and Society, Literature (reading). Visual images (photo, picture, map) are perceived and analyzed, knowledge about rulers from the First Bulgarian Kingdom is updated, as well as names of settlements in North-Eastern Bulgaria. In the extracurricular reading lesson, folklore and author's texts from the literary genre of legend are perceived and analyzed. The actors are named after Bulgarian rulers or the legends tell about a natural object in Bulgaria (locality, "Krali Marko's step", etc.). Students are encouraged to conduct independent research to get to know their native region and other parts of Bulgaria better.

Keywords: legend; Krali Marko; reading book for 4th Grade; bulgarian rulers; extracurricular reading

Dr. Anna Georgieva, Assoc. Prof.

ORCID iD 0000-0002-8838-9246

WoS Researcher ID: AAG-6025-2021

Faculty of Educational Studies and the Arts

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Sofia, Bulgaria

E-mail: ag@uni-sofia.bg